

UNUTMAYA DİRENEN BİR SANATÇI ÜZERİNE: *ANSELM* (2023)

Dilek Bayık

Wim Wenders 2023 yapımı belgeseli *Anselm*'de (Anselm-Das Rauschen der Zeit), çağdaş sanatın tanınmış isimlerinden **Anselm Kiefer**'ı ele alıyor. **Wenders** dünyanın en gizemli ve ulaşılmamış yerinde, bir sanatçının zihninde keşfe çıkıyor. **Kiefer**'ın yaratıcılığının kaynağını bulmaya çalışıyor. Bu yolculukta kendi köklerini de ziyaret edip, hayran olduğu sanatçıyı bizlerle tanıştıyor.

Aynı Toprağın Çocukları: Anselm ve Wilhelm

1945 doğumlu olan **Wim Wenders** ve **Anselm Kiefer**, savaş sonrası Almanya'da, gidecekleri yolu sanatla arayan çocuklardı. Dünyayı sanatla

anlamlandırmaya çalıştılar. Almanya, 2. Dünya Savaşı mağlubiyeti sonrası 8 Mayıs 1945 gece yarısı müttefik güçlerine teslim oldu. Bu an, kolektif belleğin yeniden kurgulanacağı, Nazizm'in etkilerinden arınma sürecinin başlayacağı *Sıfır Saati* (*Stunde Null*) olarak adlandırılıyor. Ancak belleğin yeniden inşası, pratikte tüm Alman toplumunu saran toplu bir amnezi vakasına dönüşecekti. *Sıfır Saati*'nde, **Anselm Kiefer** birkaç aylık bir bebektir, **Wim Wenders** ise üç ay sonra dünyaya gelecekti. Her ikisi de harabeye dönmüş bir ülkede, hiçbir şeyi hatırlamak istemeyen yetişkinler arasında, geçmişi olmayan bir toplumda büyüdüler. Geçmiş olmadan gelecek inşa etmeye çalışmak tedirgin ediciydi. **Wim Wenders** buna tepkisinin yollara düşmek, Almanya'yı ardında bırakıp uzaklaşmak olduğunu söylüyor. **Anselm Kiefer** ise tam tersine gömülü dev, hatırlanmayan geçmişi Almanya'da aramakta ısrar etti. Tarihsel olguları bireysel olanla yoğuran, anı kırıntıları ile ulusal kimliği sorgulayan Yeni-Dışavurumcu sanat akımının önde gelen isimlerinden biri haline geldi.

Hem **Wim Wenders** hem de **Anselm Kiefer** eserlerinde kimlik arayışı ve hafıza temalarını ele aldılar. Yönetmen *Paris, Texas* (1984), *Dünya'nın Sonuna Kadar* (*Bis Ans Ende Der Welt*, 1991) gibi filmlerinde anılarının ve geçmişlerinin peşine düşen insanların hikâyelerini anlattı. **Anselm Kiefer** cephesinde ise, toplumsal hafıza ve geçmiş arayışının ilk örneklerinden *İşgaller* (*Occupations*, 1969) büyük yankı yarattı. Sanat camiasını kendisinden nefret edenler ve hayran olanlar olarak

ikiye böldü. İşgaller, babasının üniformasını giyerek Nazi selamı verdiği fotoğraflarından oluşuyor. Avrupa'nın çeşitli kentlerinde bu performansını tekrarladı. Sonraki eserlerinde de, ülkesinin yok saymaya çalıştığı yaraları kanatmaya devam etti, unutmaya direndi. Doğa, evren ve insana dair pek çok konuyu ele aldı, ancak yoğunluklu olarak ulusal kimlik ve bellek üzerine eserler vermekten vazgeçmedi. Sanatı özellikle Almanya'da öfke ile karşılanırken, dünya çapında ayakta alkışlandı.

Kiefer, Amerika'da heyecanla karşılanan sergisinin son ayağını ülkesinde gerçekleştirmek üzere 1991 yılında Berlin'e geldi. Berlin Nationalgalerie'deki sergi, yurtdışındaki başarısının aksine beğenilmedi ve olumsuz eleştiriler aldı. Birkaç ay sonra atölyesini Almanya'dan Fransa'ya taşımasının nedenlerinden biri, ülkesinde kabul görmediğinin net şekilde anlaşıldığı bu sergi olabilir. Ancak sergiden geriye kalan sadece başarısızlığın hüznü olmadı. **Wenders** ve **Kiefer** serginin ilk günü tanıştılar. Sergi bittiğinde, yıllar süren dostlukları başlamış ve birlikte bir film yapma kararı almışlardı. 2019 yılında, sürekli masada bekleyen bu proje için harekete geçtiler ve **Anselm** belgeselini çekmek üzere düğmeye bastılar.

Wenders'in Gözünden Anselm Kiefer

Karşımızda bir konuşan kafalar belgeseli yok. Ne **Kiefer** gözlerimizin içine bakarak yıllar içinde hangi sergileri açtığından, hangi sanat akımlarına neden dahil olduğundan bahsediyor, ne de farklı uzmanlar sanatçı hakkında değişik açılardan bilgiler sunarak **Kiefer**'in objektif bir portresini çiziyor. Dev resimler, heykeller, objelerin ne ifade ettikleri ve ilhamları, görsel işitsel çağrışımlarla anlatılıyor. Belgeselin başrolündekiler; yoğunlukla formlarıyla konuşan büyük boyutlu objeler, yara almış Alman kültürünün hayaletleri uçak parçaları, yıkılmış bina kalıntıları, yanmış saman, tuval, bez parçaları, fotoğraflar, kavrulmuş ağaçlar, ayçiçekleri... **Wenders**'in klasik bir biyografi ile **Anselm Kiefer**'i tüm boyutları ile tanıtmak gibi bir iddiası ve niyeti yok. Bu filmi sanat camiasındakiler için değil, bir **Anselm Kiefer** deneyimi yaşatmak istediği seyirciler için çektiğini söylüyor. Filmin 3D teknoloji ve 6K çözünürlükle çekilmiş olmasının nedeni, bu deneyimi olabildiğince gerçeğe yaklaştırmak. Ancak yönetmenin de farkında olduğu ve bir söyleşisinde belirttiği gibi, pek çok kişi **Anselm**'in üç boyutlu değil iki boyutlu versiyonunu sinemalarda ya da platformlarda izleme imkânı bulacak. İki boyutlu versiyonda

Kiefer'in eserlerindeki katmanlı doku tam olarak hissedilemiyor. Ancak yine de **Wenders**'in akışkan kamerası sayesinde, on binlerce metrekaareye yayılmış atölyedeki eserleri her açıdan görebildiğimiz, yerçekiminden azade büyüğü bir yolculuğa çıkıyoruz. Eserlerin devasa boyutunun da zorunlu kıldığı üst açı çekimleri, sanatçının kâinat simülasyonu ile uyumlu ilahi bir bakış sağlıyor.

Belgeselin anlatım yöntemleri, sanatçının evreni ile uyum içinde. Bir **Kiefer** sergisini artırılmış gerçekliğin imkanlarıyla gezer gibiyiz. Croissy-Beaubourg'daki atölyede gerçekleştirilen çekimlerin yanı sıra arşiv görüntüleri ve geçmiş yıllarda yapılan röportajlar da kullanılmış. Bunlar olmaksızın sanatçıyı tanımayan bir seyirci için belgesel, kapısı açıkken tesadüfen girdiği bir sergiden öteye geçmez, eserler fazla bir anlam ifade etmezdi. Eserler ve eserlerin üretilmesine neden olan koşullar, fotoğraflar ve arşiv görüntüleriyle, yan yana ya da üst üste bindirilerek ekrana geliyor. Bu kolajlar, seyircinin sanatçının zihnini ziyaret edip anlık kısa görüntüler görmesini sağlayan pencereler olarak işlev görüyor. Örneğin başının üstünde kâinatı taşıyan yıkıntılar arasında bir kadın olarak temsil edilen *Regina Coeli* heykelinden, savaş sonrası yıkıntılar içindeki Alman kadınlarının arşiv görüntülerine geçilmekte. Sanatçıya dair diğer röportajlardan alınan görüntüler de, bir sergi salonundaki enstalasyonlar gibi, her biri kendi döneminin Grundig marka televizyonundan izlenen görüntüler olarak yerleştirilmiş. 1945 yılında kurulan Grundig, savaş sonrası Almanya'sının önemli bir simgesi.

Sanatçının çocukluk ve gençlik dönemlerini aktarmak için çekilen canlandırma sahnelerine geçişler ise o kadar zarif ve **Kiefer**'in eserleri ile uyumlu değil. Ne var ki, bu sahnelerde görsel uyumsuzluğu affettirebilecek farklı bir uyum söz konusu. **Wenders** de **Kiefer** da eserlerinde çocukluk ve gençliklerinin izlerini hala sürdüren sanatçılar. Bu açıdan bakıldığında, profesyonel aktörler kullanılmayarak çocukluk dönemini **Wim Wenders**'in yeğeni **Anton Wenders**'in ve gençlik dönemini sanatçının oğlu **Daniel Kiefer**'ın canlandırması, geçmişi ve bugünü birleştiren **Kiefer** evrenine yakışan bir seçim olmuş.

Anselm Kiefer'in eserlerinde, mitolojiden dinsel simgelere, astronomiden tarihe, kolektif hafızadan kimlik arayışına kadar geniş bir yelpazede temalar işleniyor. Belgeselde hepsine dair izler olsa da, **Wim Wenders**'in gözlüklerinden **Kiefer**'ın sanatına bakıldığında yoğunlukla görülen ya da gösterilmesi tercih edilen temalar Alman kimliği ve tarihi olmuş. **Kiefer**'ın eserlerinde Alman kimliği, unutulmak istenen Nazi tarihi ile ilişkili olguların bir bileşimi gibi. Söz konusu eserler sadece *İşgaller* gibi, utancı yüzlere vurmak ve yarayı kanatmak için ürettikleri değil. Nazilerin kimlik inşasında kullandığı, bu yüzden Nazizm ile ilişkilendirilen **Sigfried**, **Parsifal**, **Hölderlin** gibi Alman mitik kahramanlarını ve sanatçıların, eserlerinde resmediyor. Kimliğine ait değerleri, Naziler istismar etti diye bastırmayı reddediyor.

Almanya tarihi ve belleği, dolayısıyla **Kiefer**'ın eserlerini besleyen diğer bir kaynak da Yahudi kültürü. Eserlerine baktığımızda bu etkiyi görmemek imkânsız. Tepkilere ve neo-faşist suçlamalarına karşı sanatçının yanında durma ihtiyacı duyulmuş olmalı ki, belgeselde bu konunun altı fazlaca çizilmiş. **Kiefer**'ın eserleri, kollektif hafızanın, ülkenin acıları ve kültürel zenginliğinin önemli bir parçasının Yahudiler olduğunu söylüyor ve **Wenders** bu mesajın gözden kaçmasını istememiş. Örneğin belgesel boyunca sanatçının genellikle kutsal, mitolojik ya da tarihteki güçlü kadınlar ile ilişkilendirilen kadın heykellerini görüyoruz. Ancak sadece Yahudi mitolojisindeki Lilith'in hikâyesi dillendiriliyor. Âdem ile eşit kabul edilmeyişine isyan eden bu güçlü kadının, Almanya'nın yıkıntılarında yaşamış olabileceğinden bahsediliyor. Lilith, savaş sonrasında Almanya'da dimdik ayakta duran kadınlarda can buluyor.

Belgeselde, **Kiefer**'dan sonra en önemli karakter Naziler tarafından ailesi öldürülen, Yahudi şair **Paul Celan**. Belgeselde **Paul Celan** imgesi **Martin Heidegger**'inkine karışıyor. **Celan** da, **Heidegger** de, Almanya'nın unutulmaya çalışılan karanlık geçmişin temsilcileri. **Celan** toplama kampından sağ kurtulur, ailesini, ülkesini, dilini savaşta kaybedip, acılarını şiire dökerek hayatta kalmaya çalışır, 1970 yılında 49 yaşında Seine Nehri'ne atlayarak yaşamına son verir. **Heidegger** ise 1933'ten itibaren Nazi Partisi'nin üyesi ve destekçisidir, savaş sonrası saygın bir felsefeci olarak üniversitedeki çalışmalarına devam eder, 86 yaşında doğduğu ve hayatının çoğunu geçirdiği Baden eyaletinin sakin bir kasabasında ölür. Belgeselde seslendirilen **Celan**'ın şiirinin ağırlığı ve hüznüne, **Kiefer**'ın *Paul Celan İçin (Für Paul Celan, 2014)* koleksiyonundan eserler eşlik ediyor. **Celan**'ın **Heidegger** ile yüzleşme çabasının anlatıldığı sahnelerin hemen öncesinde, **Kiefer**'ın **Martin Heidegger**'ın beynini temsil ettiği eseri ekrana geliyor: kapkara zehirli mantarların kanserli hücreler gibi yayıldığı bir kitap. Belgeselde anlatıldığı üzere, **Celan, Heidegger**'ın evini ziyarette "kalpten gelecek bir kelime", Nazi geçmişiyle ilgili bir açıklama bekler ve elbette sessizlikten başka bir cevap alamaz. **Kiefer**'ın beklentisi **Celan**'inkinden farklı değil. Her ikisi de geçmişin kabul edilmesini ve kalpten gelecek bir kelime bekliyor. Belgeselin pek çok sahnesinde **Kiefer, Celan**'ın şiir kitabıyla hayallere dalarken, şairin dünyasından etkilenen, onunla bütünleşmeye, onu anlamaya çalışan bir sanatçı olarak resmediliyor.

Belgeselde şairin kendi sesinden dinlediğimiz *Ölüm Fügü*'nde (*Todesfuge*, 1952), Nazi toplama kampında mezar kazma işiyle uğraşan Yahudilerin hikâyesi anlatılır. **Celan**, toplumsal bir felaketten doğan bireysel acıların tekrar tekrar yaşanışını anlatır. Tarihiyle ve Holokost'ta yaşananlarla yüzleşir. Ne var ki zulmedenlerde bu cesareti ve dürüstlüğü göremez. **Kiefer**'ın eserleri, aynı çabanın günümüzde devam eden yankılarıdır; tarihine bakmayı reddeden, kulaklarını tıkayan bir topluma, çılgık çılgıya geçmişte yaşadıklarını ve yaptıklarını haykırır.

*Akşam vakitlerinde içmekteyiz sabahın kapkara
sütünü
ve öğlenlerle sabahlarda bir de geceleri
hiç durmaksızın içmekteyiz
bir mezar kazıyoruz havada rahat yatılıyor
Bir adam oturuyor evde yılanlarla oynayıp yazı yazan
hava karardığında Almanya'ya senin altın saçlarını
yazıyor Margarete
bunu yazıp evin önüne çıkıyor ve yıldızlar parlıyor
köpeklerini çağırıyor ıslıkla
sonra Yahudilerini çağırıyor ıslıkla toprakta bir mezar
kazdırıyor
bize buyruk veriyor haydi bakalım şimdi dansa ¹*

Anselm, çağdaş sanattan hoşlanan ve hali hazırda **Kiefer**'dan nefret eden kampta yerini almamış olanların zevkle izleyecekleri bir belgesel. Belgesel, sanatçının çalışmalarını bilen ve sevenler için bir armağan, tanımayan sanatseverler için ise bir davet niteliğinde. **Wenders**, günümüzün önemli bir sanatçısını belgelemenin yanı sıra, hangi ülke ya da milletten olursa olsun, seyircinin kendi tarihi ile yüzleşmesi ve geçmişine dönüp bakması gerektiği fikrinin de altını çiziyor. Çağdaş sanattan pek hazzetmeyen seyirci için, **Anselm**'den geriye sadece bu fikir bile kalsa, belgesel oldukça önemli bir iş başarmış, hedeflerinden birine varmış demektir.

¹ Paul Celan'ın *Ölüm Fügü* şiirinden. Çev.:A.Cemal - *Ellerin Zamanlarla Dolu* (2015, İstanbul) - Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları